ئىجتىهاد قىلىش ياكى مەزھەپ ئەسەبىيلىكى قىلماسلىق

ئېنىقلىما:

بۇ ئېقىم، مۇئەييەن فىقھىي مەزھەپكە يېپىشىۋالماستىن، تۆت مەزھەپ ۋە ئۇنىڭدىن باشقا دەلىلى كۈچلۈك بولغان مەزھەپلەردىن ھۆكۈم ئېلىشقا چاقىرىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

قورۇلۇشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

مۇئەييەن فىقھىي مەزھەپكە ئېسىلىۋالماسلىق، تەقلىدنى چۆرۈپ تاشلاش ۋە سالاھىيىتى توشقان كىشىلەرنىڭ قۇرئان ۋە سۈننەتتىن بىۋاستە ھۆكۈم ئېلىشى مەزھەپچىلىك ۋە تەقلىد قىلىشتىن ئىلگىرىكى ئىسلامىي مېتودتۇر. ئۇنىڭ ئاساسىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سالغان بولۇپ، فىقھىي مەزھەپنىڭ ئىماملىرىدىن باشقا دەسلەپكى ياخشى زامانلار دەپ تونۇلغان دەۋر ئەھلىمۇ بۇ يولدىن ماڭغان. ئەمما، كېيىنكى ئەسىرلەردە مەزھەپچىلىكنىڭ ئەۋج ئېلىشى، تەقلىدنىڭ مەيدانغا كېلىشى، مەزھەپلەرگە بولغان مۇتەئەسسىپلىكنىڭ ئەتراپىنى قاپلىشى مۇسۇلمانلارنىڭ پارچىلىنىشى، كاپىرلارنىڭ ئىسلام ئەللىرىنى بېسىۋېلىشى، ئىجتىهاد بابىنىڭ تاقىلىشى، ئەگەشكەن ئىماملىرىنىڭ سۆزلىرىنى قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتنىڭ ئۈستىگە قويۇش، ئۇ ئىككىسىدىن پايدىلىنىشنى ئونتۇش قاتارلىقلارغا ئېلىپ باردى. مۇئەييەن مەزھەپكە ياردەم بېرىش، بىر مەزھەپنىڭ ئىچىگە بىكىنىۋېلىش، باشقا مەزھەپلەردىن قول ئۈزۈش قاتارلىق ئىشلار ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتتى. دوست ـ دۈشمەنلىك قارىشى مەزھەپكە بولغان تەۋەلىكىگە ئاساسەن بېكىتىلدى. ھەتتا قارشى مەزھەپتىكىلەر بىلەن قودىلاشماسلىق، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ناماز ئوقۇماسلىق دېگەندەك قاراشلارمۇ مەيدانغا كەلدى. شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىييەنىڭ ئەلھافىز ئەززەھەبى تەرىپىدىن قىسقارتىلغان كىتابى «المنتقى من منهاج الاعتدال» غا يازغان ئىلاۋىسىدە ئۇستاز مۇھىببۇددىن ئەلخەتىيبنىڭ بايان قىلغىنىغا ئاساسەن ئىراندىكى دۆلەتنىڭ شىئەلىشىشىگىمۇ مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىكى سەۋەب بولغانىكەن. مەزكۇر كىتابنىڭ 18 ۋە 19 ـ بەتلىرىدە قىسىچە مۇنداق دەيدۇ: خۇدابەندە ئىسىملىك ئىران شاھلىرىدىن بىرى ئەھلى سۈننەتتىن ئىدى. بىر كۈنى ئايالىغا غەزەپلىنىپ ئۇنى ئۈچ تالاق قىلغان. كېيىن ئۇنى نىكاھىغا قايتۇرۇۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن. ئۇنىڭغا ئەھلى سۈننەتنىڭ فىقھىي ئالىملىرى ئۇ ئايال باشقا بىر ئەر بىلەن نىكاھلىنىپ، ئاجراشمىغۇچە ساڭا يول يوق، دەپ جاۋاب بەرگەن. پادىشاغا بۇ پەتىۋا ئېغىر كەلگەن. ئۇ ئاخىرى شىئەلەرنىڭ فىقھىي ئالىملىرىدىن بىرى سانىلىدىغان ئىبنى ئەلمۇتەھھەردىن پەتىۋا سورىغان. ئۇ شەرتلىرى ھازىر بولمىغان بولغاچقا تالاقنىڭ چۈشمىگەنلىكى ۋە ئايالىنى قايتۇرىۋېلىشقا بولىدىغانلىقى توغرىسىدا پەتىۋا بەرگەن. پادىشا بۇ پەتىۋادىن سۆيۈنگەن ۋە ئىبنى ئەلمۇتەھھەرنى ئۆز يېنىغا تارتقان. بۇ ئىشنىڭ تەسىرى پادىشاھ ۋە خەلقىنىڭ ئۇنى تەقلىد قىلىپ شىئە بولۇپ كېتىشىگە ئېلىپ بارغان.

www.munber.org

بۇ ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلى شەرتلىرى ئاساسىدا ئىجتىھاد بابىنى ئېچىپ سەلەپلەرنىڭ فىقھىي مېتودىدىكى ئاساسىنى يېڭىلاش، مەزھەپلەر ۋە مۇئەييەن كىشىلەرگە مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق، قۇرئان ۋە سۈننەتتىن ئېلىنغان دەلىللەرگە تايىنىشقا چاقىرىدىغانلار ئوتتۇرىغا چىققان. بۇنىڭغا چاقىرغانلارنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرى:

◈ ئەللامە ئىبنى ھەزم؛ تولۇق ئىسمى: ئەلى ئىبنى ئەھمەد ئىبنى سەئىيد ئىبنى ھەزم بولۇپ، ئەبۇ مۇھەممەد دەپ چاقىرىلاتتى، ئەمما ئىبنى ھەزم نامى بىلەن شۆھرەت قازانغان. ئۇ، ھىجرىيە **384** ـ يىلى رامىزان ئېيىدا ئىسپانىيەنىڭ قۇرتۇبە رايۇنىدا دۇنياغا كەلگەن.

ئۇ ئىززەت ـ ھۆرمەتكە سازاۋەر، جەمئىيەتتە ئورنى بار، پۇلدار بىر ئائىلىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. دادىسى ئىسپانىيەدىكى بەنى ئۇمەييە ئەمىرلىرىنىڭ بەزىلىرىگە ۋەزىرلىك قىلاتتى. ئۇ كىچىككىدىنلا ئىلىمگە بېرىلگەن. دەسلەپتە ئىسپانىيەدە كەڭ تارقالغان ۋە شۇ چاغدىكى دۆلەتنىڭ رەسمىي مەزھىپى بولغان مالىكىي مەزھىپىنى ئۆگىنىشكە كىرىشكەن. ئىبنى ھەزم ئىمام مالىكنى تەنقىد قىلىدىغانلارنىڭ سۆزلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە شافىئىي مەزھىپىگە يۆتكەلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئىبنى ھەزمدە كۆرۈلگەن تەنقىد روھى ۋە پىكرى ئەركىنلىك شافىئىينىڭ كىتابلىرىدىكى رىۋايەتلەر بىلەن ئۇچراشقان.

ـ ئىبنى ھەزم شافىئىي مەزھىپىنى ئۆگىنىپ، ئۇنىڭدىكى نەسلەرنى قاتتىق چىڭ تۇتۇش، فىقھىنى نەس ياكى نەسنىڭ مەنىسى، دەپ قاراش روھى ئۇنى ھەيران قالدۇرغان. ئۇنى يەنە ئىمام شافىئىينىڭ ئىستىھسان ۋە مەسالىھ ئەلمۇرسەلەنى چەكلەش قىلىپ پەتىۋا بەرگەنلەرگە قىلغان ھۇجۇمىنىڭ قاتتىقلىقىمۇ ئەجەبلەندۈرگەن.

ـ ئۇ شافىئىي مەزھىپىدە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، شافىئىينىڭ تالىبى ۋە زاھىرىي مەزھىپىنىڭ شەيخى داۋۇد ئەلئىسفەھانىنىڭ پەقەت نەسلەرنىلا تۇتۇپ مېڭىش چاقىرىقىغا ئائىت قاراشلىرىنى توغرا تاپقان ۋە بۇ قاراشقا كۆڭۈل بۆلگەن؛ چۈنكى بۇ مەشھۇر مەزھەپلەرنىڭ بىرىگە باغلىنىپ قالمايتتى.

ـ ئىبنى ھەزم ئۆز يۇرتى ۋە سىرتلاردىن بولۇپ، شەيخ ئەھمەد ئىبنى ئەلجۇسۇر، شەيخ ئەبۇلھۇسەين ئەلفارىسى، ئەبۇ بەكىر ئىبنى ئىسھاق، ئابدۇللاھ ئىبنى يەھيا، ئەبۇلقاسىم ئەلئەزدى، ئابدۇللاھ ئىبنى دەھھۇن قاتارلىق نۇرغۇن ئىلىم ئەھلىلىرىدىن تەلىم ئالغان. ئۇ زاماندارلىرىدىن ئەللامە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلبىر بىلەن ئۇچراشقان.

ـ «نفح الطيب» ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورى مۇنداق دېگەن: «سائىدنىڭ دېيىشىچە: ئىبنى ھەزم قۇرتۇبىلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىسلام ئىلىملىرىگە توپلىغان، مەرىپەت دائىرىسىنى كېڭەيتكەن ۋە ئۇلارنىڭ تىلشۇناسلىق، بالاغەت، ئەدەبىيات، تەرجىمەھال ۋە تارىخ قاتارلىقلاردىمۇ تونۇشىنى بېيىتقان.» زەھەبى ئۇنىڭ ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ ئەقلىدە، ئۆتكۈرلۈكتە ۋە قۇرئان، سۈننەت، مەزھەپ ۋە پىرقىلەردە ، ئەرەب تىلى، لوگىكىغا ئائىت ئىلىملەردە ، سەممىيەت، دىيانەت، ئېپپەتكە ئائىت شېئىر، ئىززەت ـ ھۆرمەت ۋە كىتابلىرىنىڭ كۆپلىدە ۋايىغا يەتكەن ئىدى.» يەنە ئۇنىڭ ھەققىدە ئابدۇلۋاھىد ئۆزىنىڭ «المعجب» ناملىق كىتابىدا

www.munber.org

مۇنداق يازىدۇ: «ئىسپانىيە ئۆلىمالىرىدىن بىر قانچە كىشىنىڭ ماڭا دېيىشىچە، ئىبنى ھەزمنىڭ فىقھىي، ھەدىس، ئۇسۇل، پىرقە، تارىخ، نەسەب، ئەدەبىيات قاتارلىق تېمىلاردا يازغان كىتابلىرى تۆت يۈز جىلدقا يەتكەن بولۇپ، سەكسەن مىڭغا يېقىن بەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن.»

- ئىبنى ھەزم تەقلىدچىلىكنى ھارام دەپ قارايدىغان زاھىرى مەزھىپىنى تاللىغان؛ چۈنكى ئۇ، پەقەت قۇرئان، سۈننەت ۋە ئىجمائىنىلا ياقلايدىغان مەزھەپ ئىدى.

- ئىبنى ھەزم «النبذ» دە «تەقلىد قىلىش ھارام، ھېچكىمگە بىرسىنىڭ سۆزىنى پاكىتسىز قوبۇل قىلىش ھالال ئەمەس، بۇ مەسىلىدە ئالىمۇ نادانمۇ ئوخشاش» دەيدۇ.

- ئىبنى ھەزم يەنە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ «تولىمۇ ھەيران قالارلىق ئىش، ئىسپانىيەدە تۇرىدىغان بىر ئوقۇمىغان ئادەم مالىكقا ئەگەشسە، يەمەندە شافىئىيغا، خۇراساندا ئەبۇ ھەنىيفەگە تەقلىد قىلسا، ئۇلارنىڭ پەتىۋالىرى بىر - بىرىگە زىت تۇرسا، بۇمۇ ئاللاھنىڭ دىنىمۇ؟ ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئاللاھ تائالا بىزنى بۇنداق قىلىشقا قەتئىي بۇيرىمىغان. بەلكى دىن بىر ۋە ئاللاھنىڭ ھۆكمى بىردۇر.»

ئىبنى ھەزمنىڭ ئوقۇمىغان ئادەم ئۈچۈن تەقلىد قىلىشنى چەكلىشى، ئۇنىڭمۇ دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھەممە ئىشنى تاشلىشى كېرەك، دېگەننى مەقسەت قىلمايدۇ. چۈنكى بۇنداق قىلىش تىرىكچىلىككە ئائىت مەنپەئەتلەرنى كاردىن چىقىرىدۇ. چەكلەنگىنى پەقەت ئىككى ئىشتۇر:

1 - بىر ئىمامنىڭ شەخسىيىتىگە تەقلىد قىلىش، يەنى بۇ ئىمامغا تەقلىد قىلىشنىڭ مەنىسى ئۇنىڭ مەزھىپىگە بۇ ئاللاھنىڭ شەرىئىتى دەپ ئەگىشىش. بۇ ھەقىقەتكە ئويغۇن كەلمەيدۇ.

2 - ئوقۇمىغان، بىلمىگەن بىر كىشىنىڭ باشقىلاردىن قۇرئان ۋە سۈننەتكە تايانمىغان ياكى ئۇنىڭ فىقھشۇناسى مانا بۇ ئاللاھنىڭ ھۆكمى دەپ دەۋا قىلغان پەتىۋالارنى قوبۇل قىلىشى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىبنى ھەزم ئوقۇمىغان بىر كىشىگە مۆپتى پەتىۋا بەرگەندە «ئاللاھنىڭ ھۆكمى ياكى پەيغەمبەرنىڭ ھۆكمى مۇشۇنداقمۇ؟» دەپ سورىشىنى ۋاجىب دەپ قارىغان. ئەگەر مۆپتى «ھەئە، شۇنداق» دەپ جاۋاب بەرسە، ئوقۇمىغان ئادەمنىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشى زۆرۈر. ئەگەر مۆپتى «ياق» دېسە، ياكى جىمجىت تۇرىۋالسا ۋەياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقا بىر ئادەمنىڭ سۆزىنى بايان قىلىپ بەرسە، ئۇ چاغدا بۇ ئوقۇمىغان، بىلمىگەن كىشىگە ئۇنى باشقىلاردىن سورىشى ۋاجىب بولىدۇ. مانا بۇ ئىلىم باسقۇچلىرىدىكى پەيدىن پەيلىككە ئويغۇن.

- ئىبنى ھەزم تەقلىد قىلىشنىڭ ھاراملىقىغا قۇرئاندىن دەلىللەرنى كەلتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە، ئاللاھ تائالانىڭ «(ئى ئىنسانلار!) سىلەر پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئەگىشىڭلار، الله نى قويۇپ، (جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان، سىلەرنى ئازدۇرىدىغان) دوستلارغا

www.munber.org

ئەگەشمەڭلار »[1] ۋە « ئەگەر سىلەر بىر شەيئىدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا اللە غا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار »[2] دېگەن سۆزلىرى باردۇر.

- ئىبنى ھەزمنىڭ نەزىرىدە ئۇسۇل (ئاساس) قۇرئان، سۈننەت، ئىجمائ ۋە دەلىلدىن ئىبارەت. تۆتتۇر: ئىبنى ھەزمنىڭ نەزىرىدىكى تۆتىنچى ئاساس دەلىلدىن ئۇ، باشقا ئۇسۇللاردىن ئېلىنغان مەنە تەتبىقلىنىدىغان مەسىلىدىكى ھۆكۈمنى كۆزدە تۇتىدۇ. ئۇ مەسىلە ئىجمائ ياكى نەستىن ئېلىنغان بولىدۇ. ئەمما ئۇ، نەستىن سەۋەبنى چىقىرىش، ئاندىن نەسنىڭ ھۆكمىنى سەۋەب ئەمەللىشىدىغان بارلىق مەسىلىلەرگە بىرىشنى ئاساس قىلغان قىياسقا قارشى تۇرىدۇ. ئىبنى ھەزم ھىجرىيەنىڭ **456**- يىلى شەئبان ئېيىدا يەتمىش ئىككى يىلغا يېقىنلاشقان ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئىسپانىيەندىكى يېزىسى مىيت لىشيمدا ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ داڭلىق ئەسەرلىرى «الإحكام في أصول الأحكام»، «الإيصال إلى فهم الخصال»، « الجامعة لمحصل شرائع الإسلام في الواجب والحلال والحرام والسنة الإجماع »، « المحلى بالآثار »، « مداواة النفوس »، « المغرب في تاريخ المغرب »، « الفصل بين أهل الأهواء والنحل »، « الالتباس فيمابين أصحاب الظاهرة و أصحاب القياس » ۋە باشقىلار.

◈ ئەھمەد ئىبنى ئابدۇلھەلىيم ئىبنى ئابدۇسسالام ئىبنى تەيمىييە، شەيخۇل ئىسلام، شامنىڭ ھىران رايۇنىدا ئىلىمگە باغلىنىشلىق ۋە ئۇنى سۆيىدىغان بىر ئائىلىدە **661**ھـ دۇنياغا كەلگەن. دادىسى شىھابۇددىن ئابدۇلھەلىيم ئىبنى ئابدۇسسالام ھەنبەلىيلەرنىڭ ئاساسلىق كىشىلىرىدىن سانىلىدۇ. چوڭ دادىسى شەيخۇل ئىسلام مەجدۇددىن ئەبۇ ئەلبەركات ئابدۇسسالام ئىبنى ئابدۇللاھ كۆزگە كۆرۈنگەن ھافىزلارنىڭ بىرى بولۇپ، فىقھىدا، تەپسىردە، ئۇقۇشتا ۋە گىراماتىكىدا ئەلگە تونۇلغان كىشى ئىدى.

- شەيخۇل ئىسلام ئەھمەد ئىبنى تەيمىييەنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى، مەتىنلىرىنى يادلاش ۋە ئۇنىڭدىن ھۆكۈم چىقىرىشتىكى ئىنچىكىلىكگى بىلەن بىرگە رىۋايەت قىلغۇچىلىرىنىڭ ئەھۋاللىرى بىلىشتە تولۇق تەجرىبىسى بار ئىدى. بۇ خۇسۇستا ئىبنى ئەلۋەردى مۇنداق دەيدۇ: « ئىبنى تەيمىييە بىلمەيدىغان ھەرقانداق ھەدىس ھەدىس ئەمەس. ھەممىنى بىلىش ئاللاھقا خاستۇر، بىراق باشقا ئىماملار كۆلدىن كەچكەن بولسا، ئۇ دېڭىزدىن كەچكەن. »

- ھافىز ئەززەھەبي ئۇنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: « ئىلىم- مەرىپەت، جاسارەت ۋە زېرەكلىك، ئاللاھنىڭ يولىدا ئاقارتىش ئېلىپ بېرىش، ئۈممەت ئۈچۈن نەسىھەت ۋە ھۆرمەت، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆز ئەسىرىنىڭ يېگانە كىشىسى ئىدى... كىشىلەر فىقھىنى بىلىش ئۈچۈن جان تالىشۋاتاتتى، مەزھەپلەر، ساھابىلەر ۋە تابىئىنلارنىڭ پەتىۋالىرىدا ئوخشىماسلىقلار بار ئىدى، ئەمما ئۇ پەتىۋا بەرگەندە مۇئەييەن مەزھەپكە تايىنىۋالماي، قارىشىدىكى توغرا دەلىلنى ئوتتۇرىغا قوياتتى. »

([1]) ئەئراف سۈرىسى، 3- ئايەت.
([2]) نىسا سۈرىسى، 59- ئايەت.

www.munber.org

ـ ئۇ ـ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـ پەتىۋالىرىدا ياخشىلىقتا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشتا مۇئەييەن مەزھەپكە ئەگىشىشنىڭ ۋاجىبلىقىنى يوققا چىقىرىپ، ئىجتىھاد قىلىشقا سالاھىيىتى توشىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئىجتىھاد بابىنى ئېچىۋېتىشكە چاقىراتتى. بۇ بابنى تاقىۋېتىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقا كىشىگە توغرا كەلمەيدىغان مەرتىۋە ئىدى. ئۆلىمالار توپى ئىچىدىكى ئىلىمگە تەۋە تەقلىدچىلەرمۇ ئىبنى ئابدۇلبىر رىۋايەت قىلغان سەئىي ئىبنى ئەبۇ ئۇرۇبەنىڭ «ئىختىلاپقا قولاق سالمىغانلارنى ئالىم ھېسابلىماڭلار» دېگەن سۆزىنىمۇ ئېتىبارغا ئېلىشمىدى.

ـ شەيخۇل ئىسلام (ئىبنى تەيمىييە ـ ت) ھەقىقەتكە ياردەم بېرىش، باتىلنى چەيلەپ ـ يەنجىش يولىدا قولى ۋە قىلىچى، قەلىمى ۋە تىلى ئارقىلىق شۇنداق جىھاد قىلغانكى، ئېغىر كۈن ۋە ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتلەر ئۇنى جىھادىدىن توسۇپ قالالمىغان. ھەقىقەتنى قوللاش يولىدا، تاتارلارغا، ئىسلام شەرىئىتىدىن چىقىپ كەتكەنلەرگە قارشى تۇرغاندەك، پىرقە، ھاۋايى ـ ھەۋەس ۋە پەيلاسوپلار، كالامچىلار، تەسەۋۋۇپچىلار، مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىرى ۋە باشقىلاردىن تەركىپ تاپقان گۇرۇھلارغا قارشى تۇرغان. بۇ ئىشلار ئۇنىڭ بىر قانچە قېتىم تۈرمىگە تاشلىنىشىغا سەۋەب بولغان«دۈشمەنلىرىم ماڭا زىيان سالالمايدۇ، مېنىڭ جەننىتىم ۋە بوستانىم قەلبىمدىدۇر، نەگىلا باراي، ئۇ ھامان مەن بىلەن بىرگە، مېنى قاماپ قويۇشسا، مەھبۇسلىقىم خالىلىقىم، يۇرتۇمدىن چىقىرىۋېتىشسە بۇ مېنىڭ ساياھىتىم، ئەگەر مېنى ئۆلتۈرۈشسە ئۆلۈمۈم شاھادىتىمدۇر.» دېيىش ئۇنىڭ شۇئارى ئىدى.

ـ شەيخۇل ئىسلامنىڭ دەۋرداشلىرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائە ۋە سەلەپ سالىھلارنىڭ يولىنى تۇتۇپ كەلگەن كىشىلەرگە ناھايىتى زور تەسىرى بولغان ئىدى. ئۇنىڭ مەشھۇر تالىپلىرىدىن ئىمام ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىييە، مۇپەسسىر ھافىز ئىبنى كەسىير ۋە ھافىز شەمسۇددىين ئەززەھەبىلەرنى ساناش مۇمكىن. ئۇ (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، پەتىۋانىڭ ئوقى ئەتراپلىرىدا ئايلىنىدىغان فىقھىي ئىمامالارنىڭ سۆزلىرىنى قانچىلىك بىلىدىغانلىقى، سەھىھ دەلىللەرنى قاتتىق چىڭ تۇتۇپ، ئۇنى باشقا ھەر كىمنىڭ سۆزىدىن يۇقىرى قويىدىغانلىقىغا گۇۋاھلىق بېرىدىغان بىر ئىلمىي بايلىقنى ئارقىسىدا قالدۇرۇپ، ھىجرىيەنىڭ **728** ـ يىلى تۈرمىدە ۋاپات بولغان. بۇلارنىڭ مەشھۇرلىرى «مجموع الفتاوى»، «درء تعارض العقل والنقل»، «نقض المنطق» ۋە «منهاج السنة النبوية في الرد على الرافضة والقدرية» ناملىق كىتابلىرىدۇر.

◈ ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىييە؛ تولۇق ئىسمى: مۇھەممەد ئىبنى ئەبي بەكىر ئىبنى ئەييۇب ئىبنى سەئد... ئەبۇ ئابدۇللاھ شەمسۇددىين ئەززەرئىي ئەددەمەشقىي بولۇپ، ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىييە نامى بىلەن تونۇلغان. ھىجرىيە **691** ـ يىلى سەپەر ئېيىنىڭ يەتتىنچى كۈنى دۇنياغا كەلگەن، ئىلىملىك ۋە دىندار بىر ئائىلىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئاتىسى جەۋزىييە مەدرىسىسىنىڭ مەسئۇللىقىنى ئۈستىگە ئالغان، توغرا ـ دۇرۇستلىقى بىلەن تونۇلغان كىشى ئىدى.

ـ ئىبنى قەييىم دادىسىنىڭ قولىدا ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن ئىلمىنى مىراس ئالغان ۋە شۇ دەۋردىكى كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىملاردا ھەممە پەنلەر بويىچە ئىلىم ئىگەللىگەن. ئۇ

www.munber.org

ئەڭ كۆپ تەسىرگە ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ بىرى شەيخۇل ئىسلام تەقىييۇددىن ئىبنى تەيمىييە ئىدى. ئۇنىڭ دەرسلىرىدە مەتىن ئوقۇپ بەرگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئون بەش يىل بىرگە يۈرگەن. ئۇنىڭدىن قۇرئان، سۈننەت، تەپسىر، ھەدىس، فىقھى، ئىلمى كالام ۋە مىراس ئىلىملىرىنى ئۆگەنگەن. ئۇ ـ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـ كۆپ ئىبادەت قىلىدىغان، دۇنياغا بېرىلمەيدىغان، ھارامدىن قورقىدىغان، ئىستىغپار ۋە زىكرىنى كۆپ ئېيتىدىغان كىشى ئىدى. بامداد نامىزىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ناماز ئوقۇغان ئورنىدا ئاللاھنى زىكىر قىلىپ ئولتۇراتتى ـ دە، كۈندۈزمۇ خېلى بىر يەرلەرگە بېرىپ قالاتتى. ئۇ مۇنداق دېگەن: «بۇ مېنىڭ ئەتىتىگەنلىكىم، ئەگەر ئۇنىڭغا ئولتۇرمىسام موسكۇللىرىم ئاجىزلاپ كېتىدۇ». ئۇ ياخشىلىقنى بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقانلىقى ۋە ھەقنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى جاسارىتى سەۋەبىدىن بىر قانچە قېتىم تۈرمىگە تاشلانغان.

ـ ئۇنىڭ توغرىسىدا ئىمام شەۋكانى مۇنداق دېگەن: «ھەممە ئىلىمدە يېتىشكەن، تەختۇشلىرىدىن ئېشىپ كېتىپ، شۆھرىتى ئوپۇققىچە تارقالغان، سەلەپلەرنىڭ مەزھەپلىرىنى بىلىشتە بىر دېڭىزغا ئايلانغان... چۈشەنچىلەر سۆزىگە ئاشىق، زېھىنلەر مايىل ۋە قەلبلەر ئۇنى سۆيگۈدەك دەرىجىدە ئىدى. ئۇنىڭ ئارتۇق جايلارنى بىر تەرەپ قىلىش ماھىرلىقى، كۆپىنچە يازغۇچىلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان گۈزەل سىياقى بار ئىدى. ئۇ كۆپىنچە ھاللاردا دەلىلسىز گەپ قىلمايتتى. نادىر ئەھۋاللاردا ئۆزى تەربىيەلەنگەن مەزھەپكە مايىل بولۇپ قالاتتى... ئىزدىنىشلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە ئوتتۇرا ھال ئىدى. مايىل بولغان تەرەپلىرىگە ھامان دەلىل بىلەن بىرگە مايىل بولاتتى... »

ـ مەككە مۇكەررەمەدە تۇرغان، مىسىرغا بىر قانچە قېتىم سەپەر قىلغان ۋە سەپەرلىرى جەريانىدا ئىلمىنىڭ كۆپلىكى، كۆرگەنلىرىنىڭ بىپايانلىقى ۋە ئەستە تۇتۇشىنىڭ كۈچلۈكلىكىگە ئىشارە قىلىدىغان نۇرغۇن كىتابلارنى يازغان. بۇ كىتابلار : «كتاب مفتاح دار السعادة ومنشور ولاية دار العلم والإرادة»، «روضة المحبين ونزهة المشتاقين»، «زاد المعاد في هدي خير العباد»، «بدائع الفوائد»، «تهذيب سنن أبي داود» ۋە باشقىلار.

ـ ئۇ ـ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـ ئىسلام كۈتۈپخانىلىرىغا تەسىر كۆرسەتكۈدەك دەرىجىدە ئىلمىي بايلىقلارنى قالدۇرۇپ، ھىجرىيە 751 ـ يىلى، رەجەب ئېيىنىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى ۋاپات بولغان. بۇ كىتابلارنىڭ مەشھۇرلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: «شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والتنزيل»، «إعلام الموقعين عن رب العالمين»، «طريق الهجرتين» ۋە «الصوائق المرسلة على الجهمية والمعطلة»

◈ ئىمام ئەللامە مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئەششەۋكانىي ئەسسەنئانىي، ھىجرىيە 1173 ـ يىلى زۇلقەئدە ئېيىدا يەمەندىكى خولان قەبىلىلىرىنىڭ بىرى بولغان سەھامىييە يېزىلىرىنىڭ بىرى، ھىجرەت شەۋكان دېگەن جايدا دۇنياغا كەلگەن. سەنئادا ئۆسۈپ يېتىلگەن ۋە ئۇ يەرنىڭ ئەللامە ئەلقاسىم ئىبنى يەھيا ئەلخولانىي، شەيخ ئابدۇللاھ ئىبنى ئىسمائىل ئەننەھمىي، ئەلھەسەن ئىبنى ئەلمەغرىبىي ۋە باشقىلارغا ئوخشىغان ئۆلىما ۋە شەيخلىرىدىن تەلىم ئالغان. ئۇ، تەپسىر، ھەدىس، فىقھىي، ئۇسۇل، تارىخ، گىراماتىكا، ئەدەبىيات ۋە لوگىكىلاردا يېتىشكەن. ئىمام

www.munber.org

شەۋكانى ئىمام زەيدىنىڭ مەزھىپىدە فىقھىي ئۆگەنگەن. كېيىن، تەقلىدنى تاشلاپ، ئىجتىھادقا ئائىت قاراشلىرىنى تارقاتقان. ئۇ «السيل الجرار المتدفق على حدائـق الأزهـار» ناملىق كىتابىنى يېزىپ، ئۇسۇل ۋە قوشۇمچە مەسىلىلەردىكى ئۆز دەۋرىنىڭ تەقلىدچىلىرىنى ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە چاقىرغان. ئۇ يەنە «شرح الأزهار الذي هو فقه أهـل بيـت المختـار» ناملىق كىتابىنى يېزىپ، ئۇنىڭدا تەقلىد قىلىشنىڭ ھاراملىقىغا ئائىت دەلىللەرنى ئىزاھلىغان ۋە تەقلىد قىلىشتىن قاچقان. قازىلىق ۋەزىپىسى ئۆتىگەن. ھەدىس شەرھىنى چۈشىنىشكە ئائىت «نيل الأوطار»، تارىخقا ئائىت «إرشاد الفحول إلى تحقيق علم الأصول» ۋە «البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع»، تەپسىر ئىلمىگە ئائىت «فتح القدير»، مەۋزۇئ ھەدىسلەر ئىلمىگە ئائىت «الفوائد المجموعة»، تەۋھىدكە ئائىت «الدر النضيد» ۋە باشقا نۇرغۇن كىتابلارنى مىراس قالدۇرۇپ، ھىجرىيە **1250** - يىلى، جەمادىيەلئاخىر ئېيىدا سەنئادا ۋاپات بولغان.

◈ ئەللامە، ھەدىسشۇناس ئەھمەد شاكىر ئەبۇلئەشبال؛تولۇق ئىسمى: ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد شاكىر ئىبنى ئەھمەددۇر. ئۇ ئەبۇ ئەلياۋ ئائىلىسىدىن بولۇپ، نەسەبى ئەلھۇسەين ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغىچە تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭغا دادىسى ئىماملارنىڭ قويىشى، ئەبۇلئەشبال، دەپ لەقەم قويۇپ قويغان. ئۇ ھىجرىيە **1309** - يىلى جەمادىئ ئەلئاخىر ئېيىنىڭ **29** - كۈنى قاھىرىدە دۇنياغا كەلگەن.(مىلادى **1892** - يىلى، **29** يانۋار)

- ئۇ - ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن - مەرىپەتپەرۋەر بىر ئائىلىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن، دادىسى شەيخ مۇھەممەد شاكىر ئەزھەرنىڭ پەتىۋا ئىشلىرىنىڭ مەسئۇلى ۋە ۋەكىلى، سۇدان قازىلىرىنىڭ قازىسى، ئىسكەندەرىيە ئۆلىمالىرىنىڭ شەيخى ئىدى. ئۇ سەبىلىك ۋە ياشلىق چاغلىرىدىن باشلاپلا ئىلىم تەلەپ قىلىشقا بەكلا تىرىشقان، شېئىر ۋە ئەدەبىيات ئوقۇغان، يىگىرمە ياشقا توشماي تۇرۇپلا ھەدىس ئىلىملىرى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك پەنلەرنى ئۆگەنگەن. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىلىم تەلەپ قىلىشتا تەدرىجى ھالدا بىر قانچە ئىلىم ئەھلىنىڭ ھوزۇرىغا بارغان. ئۇلارنىڭ ئاساسلىقلىرى دادىسى، شەيخ ئابدۇسسالام ئەلفەقىي، شەيخ ئابدۇللاھ ئىبنى ئىدرىس ئەسسەنۇسىي، شەيخ ئەھمەد ئىبنى ئەششەمس ئەششەنقىيتى، شەيخ شاكىر ئەلئىراقىي، شەيخ جامالۇددىن ئەلقاسىمىي، شەيخ مۇھەممەد رەشىد رىزا، شەيخ تاھىر ئەلجەزائىرىي ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت.

- ئۇ ئەزھەردە ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن، بەزى مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، كېيىن مەھكىمە خىزمەتچىلىكىگە، ئارقىدىن قازىلىققا ۋە ئالىي سوتنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلەنگەن. ئۇ تاكى **1951** - يىلى پېنسىيەگە چىققانغا قەدەر ئالى سوتنىڭ مۇتەۋەللىسى بولۇپ ئىشلىگەن. بۇنىڭدىن باشقا ئۇ مىسىردىكى سۈننەتى مۇھەممەدىيە ئەنسارلىرى جامائىتىگە قاراشلىق ئالدىنقى قاتاردىكى ئالىملار ھەيئىتىنىڭ بىر ئەزاسى ئىدى.

- ئۇنى دوستى ئەللامە مۇھەممەد ھامىد ئەلفەقىي مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: «سۈننەت كىتابلىرىنى جانلاندۇرۇشتا رەھمەت ئېيتىشقا تېگىشلىك دەرىجىدە ھەسسە قوشتى. نۇرغۇن كىتابلىرىنى ئىلمىي ۋە ناھايىتى ياخشى نەشىر قىلدۇردى. «المسند

www.munber.org

للإمام أحمد بن حنبل » ناملىق كىتاب نەشر قىلىنىپ، ئۇنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىنى بىسىپ چۈشتى. »

- ئۇنىڭ ئىلمىي مېتودى ساغلام ئىلىم، يەنى سەلەپ سالىهلار ۋە كېيىنكىلەردىن بىرەر قاراش ياكى ھاۋايى - ھەۋەسكە مۇتەئەسسىپلىك قىلمىغان، تەقلىد يولىدا چىڭ تۇرىۋالمىغان توغرا دەلىلگە تايىنىدىغان كىشىلەرنىڭ تۇتقان ئۇسۇلى بويىچە چۈشىنىلگەن قۇرئان ۋە سۈننەت ئاساسىغا قورۇلغان.

- ئۇنىڭ يازغان ۋە تەھقىقلىغان ئەسەرلىرى ئەللىك پارچىغا يېقىنلاشقان. شۆھرەت قازانغانلىرى: « شرح المسند » ۋە ئىبنى كەسىرنىڭ تەپسىرىنى قىسقارتىپ يازغان « عمدة التفسير » قاتارلىق كىتابلىرىدۇر. ئەبۇلئەشبال - ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن - بۇ ئىككى كىتابىنى تاماملاشقا ئۈلگۈرمەيلا ھىجرىيە 1377 - يىلى، زۇلقەئدە ئېيىنىڭ 26 - كۈنى (شەنبە) ۋاپات قىلغان.(مىلادى 1958 - يىلى، 14 - ئىيۇن).

هازعرقع زاماندعكع ظةث ضةؤدعلعك كعشعلعرع:

◈ ئەللامە ئەششەنقىيتى مۇھەممەد ئەلئەمىين ئىبنى مۇھەممەد ئەلمۇختار ئىبنى ئابدۇلقادىر ئىبنى يەئقۇب ئىبنى جاكىن ئەلئەمىير (ھىميەرگە تەۋە ئەلجىكنىيىن نامى بىلەن تونۇلغان مەشھۇر قەبىلىنىڭ چوڭ ئاتىسى)دۇر. ئۇ ھىجرىيە 1335 - يىلى ھازىرقى مورىتانىيەنىڭ كىيگا ئىشچىلار ئويۇشمىسىغا قاراشلىق تەنبىھ رايۇنىدىكى خوش پىئىل، ئىلمنى سۆيىدىغان، ئۆلىمالارنى ھۆرمەتلەيدىغان بىر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىك چېغىدىلا دادىسى ۋاپات بولۇپ كېتىپ، تاغىسىنىڭ تەربىيىسىگە ئۆتكەن. ئۇ تاغىسىنىڭ ئۆيىدە قۇرئان كەرىمنى يادلاش، ئەدەبىيات، گرامماتىكا قائىدىلىرى، ئەرەبلەرنىڭ نەسەبى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمالىغا ئوخشىغان تۈنجى باسقۇچ ئىلمىنى ئىگەللىگەن. ئون ئالتە ياشقا كىرگەن چېغىدا ۋەرش ۋە قالۇنىنىڭ رىۋايەتلىرىنى چىقىش قىلغان ئىككى خىل قىرائەتنى ياخشى ئىگەللىگەن. بۇنىڭدىن كېيىن ئىلىم ئىگەللەشتە ئۆز يۇرتىنىڭ ئەخرەم نامى بىلەن تونۇلغان شەيخ مۇھەممەد ئىبنى سالىھ، ئەللامە ئەھمەد ئىبنى ئۆمەر ۋە باشقىلارغا ئوخشىغان مەشھۇر ئۆلىمالىرىنىڭ قېشىغا بارغان. كېيىنچە دەرس ئۆتۈش ۋە پەتىۋا بېرىش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان، ھۆكۈم چىقىرىش، ئەقىل - پاراستى بىلەن شۆھرەت قازانغان ۋە يۇرتىنىڭ ئۆلىما ۋە خەلقلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن.

- ھەج قىلىپ قايتىش نىيىتى بىلەن سەئۇدى دىيارىغا كەلگەن. ھەج سەپىرى جەريانىدا ئەمىر خالىد ئەسسەدەيرىي بىلەن ئۇچراشقان. سەدەيرىي ئۇنىڭ ئىلىم دائىرىسىنىڭ كەڭلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، يۇرتىغا قايتىش پىكرىدىن توسقان ۋە شەيخ ئابدۇللاھ ئەززاھىم، شەيخ ئابدۇلئەزىز ئىبنى سالىھتىن ئىبارەت ئىككى شەيخ بىلەن ئۇچرىشىشىنى تەۋسىيە قىلغان. نەتىجىدە ئۇ پادىشاھ ئابدۇلئەزىز –ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن - نىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن مەدىنىە مۇنەۋۋەرەدە ئاللاھنىڭ كىتابىنى تەپسىر قىلىپ بېرىش ئۈچۈن قېلىپ قالغان.

www.munber.org

- شەيخنىڭ تەپسىر قىلىشتا ئۆزىگە خاس بىر خىل فىقھىي مېتودى بولۇپ، ئالىملارنىڭ سۆزلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، دەلىلىنىڭ تەقەززاسىغا ئاساسەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرىنى مۇئەييەن مەزھەپكە بېقىنمىغان ھالدا كۈچلەندۈرەتتى.

- شەيخ ئىلمىي ئىنىستىتوتلارنى قۇرۇش، ساغلام ئەقىدە، دۇرۇس ئىلمەر ئارقىلىق يېڭى بىر ئەۋلاد تەربىيلەپ چىقىش ئىشلىرىغا قاتنىشىش مەقسىتىدە رىيادقا يۆتكىلىپ كەلگەن. شۇنىڭدەك مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئىسلام ئۇنىۋېرسىتىتىنى قورۇشقىمۇ قاتناشقان. رىيادتىكى ئالىي مەھكىمە ئىنىستىتوتىدا لېكسىيەلەرنى سۆزلەشكە ئىشتىراك قىلغان. بىر قىسىم ئىسلام دۆلەتلىرىدە ئېلىپ بېرىلغان دەۋەت پائالىيەتلىرىگە سۆھبەتلەشكۈچى ياكى لېكسىيە سۆزلىگۈچى سۈپىتىدە قاتناشقان. بۇلاردىن باشقا ئۇ ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـ ئالدىنقى قاتاردىكى ئۆلىمالار ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ۋە مەككە مۇكەررەمەدىكى دۇنيا ئىسلام بىرلىكقورۇلۇش مەجلىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى.

- ئۇ ــ ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن ـ قول يازما ۋە نەشىر قىلىنغان بولۇپ، نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ، ھجرىيە **1393** ـ يىلى ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ كىتابلىرىنىڭ مەشھۇرلىرى «تفسير أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن»، «منع جواز المجاز في المنزل المتعبد والإعجاز» ۋە «مذكرة أصول على روضة الناظر» لاردىن ئىبارەت.

◈ فىقھشۇناس، ھەدىسشۇناس شەيخ ئابدۇلئەزىز ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابدۇرراھمان ئال باز: سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ رىياد شەھىرىدە ھجرىيە **1330** ـ يىلى زۇلھەججە ئېيىدا دۇنياغا كەلگەن. ھجرىيە **1346** ـ يىلى ئىككى كۆزىگە كېسەل تېگىش سەۋەبى بىلەن ئاجىزلاپ كەتكەن. بۇنىڭدىن كېيىن شۇ ئىككى كۆزى بىلەن ھجرىيە **1350** ـ يىلى پاكولتىتقا بارغان ۋە دەرس باشلاپ، كىچىكىدىنلا ئىلىم تەھسىل قىلىشقا كىرىشكەن. بالاغەتكە يەتمەي تۇرۇپلا قۇرئان كەرىمنى يادلاپ بولغان. ئۇ سەبىي چېغىدىلا نەجد (ھازىرقى رىياد ئەتراپىدىكى رايونلار ـ ت) ۋە باشقا يەرنىڭ چوڭ ئالىملىرىنىڭ قولىدا شەرىئەت ۋە ئەرەب تىلى ئىلىملىرىنى ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ شەيخلىرىنىڭ مۇھىملىرى شەيخ ئابدۇلئەزىز ئال شەيخ، شەيخ سەئد ئىبنى ھەمەد ئىبنى ئەتىيق، شەيخ ھەمەد ئىبنى فارس ۋە ئۇزۇن مەزگىل سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ مۇپتىسى بولغان شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئال شەيخلاردىن ئىبارەت.

- نۇرغۇن ئىلمىي مەنسەپلەرنى ئۆتىگەن: قازىلىق مەنسىپىنى ئۈستىگە ئالغان، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىن مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئىسلام ئۇنىۋېرسىتىتىنىڭ مۇدىر ياردەمچىلىكىگە تەيىنلىنىگەن ۋە بۇ تاكى ئۇنىۋېرسىتىتىنىڭ مودىرى شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئال شەيخنىڭ ۋاپاتىغا قەدەر داۋاملاشقان. ھجرىيە **1390** ـ يىلى ئۇنىۋېرسىتىتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، بۇ خىزمەتنى، ھجرىيە **1395** ـ يىلى ئىلمىي ئىزدىنىش، پەتىۋا بېرىش، دەۋەت ـ ئىرشاد ئىشلىرى قاتارلىق ئىدارىلەرنىڭ ۋەزىر دەرىجىسىدىكى باش مودىرى بولۇپ تەيىنلەنگەنگە قەدەر داۋاملاشتۇرغان. بۇنىڭدىن كېيىن يەنە سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ مىنىستىر دەرىجىلىك باش مۇپتىسى بولۇپ ئىشلىگەن. شەيخ ئىبنى باز بۇنىڭدىن

www.munber.org

باشقا دۇنيا مەسچىتلەر ئالىي مەجلىسىنىڭ رەئىسلىكى، دۇنيا ئىسلام بىرلىكىگە قاراشلىق ئىسلام فىقھىي كېڭەشىنىڭ رەئىسى، دۇنيا ئىسلام بىرلىگى قورۇلۇش مەجلىسىنىڭ رەئىسى ۋە سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقى دائىرىسىدىكى دەۋەت ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان.

- شەيخ ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز مول ھوسۇللۇق، پائالىيەتچان، ھامان ئەسلەپ تۇرۇشقا ئەرزىيدىغان كىشى بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ دىنىغا ھېكمەت ۋە يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن دەۋەت قىلاتتى، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توساتتى. بىدئەت ئەھلىگە قاتتىق قارشى تۇراتتى، تەۋھىدنى خالىس ھالدا ئاللاھ تائالاغا مەركەزلەشتۈرۈشنى مەقسەت قىلاتتى. ئۇنىڭدىن ئالىملار، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىسلام ئالەمىدىكى نۇرغۇن كىشىلەر پايدىلاندى. ئۇنىڭ ئاساسلىق كىتابلىرى: «نقد القومية العربية» ، «حكم الإسلام فيمن طعن في القرآن والرسول» ، «الجهاد في سبيل الله» ، «الفوائد الجلية في المباحث الفرضية» قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلاردىن باشقا يۈزلىگەن پەتىۋالىرى بولۇپ، بەزىلىرى بىر قانچە توملۇق كىتابلارغا توپلانغان.

◈ مەشھۇر ھەدىسشۇناس ۋە نۇرغۇنلىغان ھەدىسكە ئائىت تەھقىق ۋە ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى شەيخ ناسىرۇددىن ئەلبانى: ئۇ مىلادى **1914** ـ يىلى ئالبانىيە دۆلىتىنىڭ ئەشقۇدرە شەھرىدىكى بىر مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. پادىشا ئەھمەد زوگو ئىسپانىيەگە ھۆكۈمدار بولۇپ، تۈركىيەدە ئاتا تۈرك تۇتقان يولنى تۇتۇپ ماڭغاندىن كېيىن، دىنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن سۈرىيەگە ھىجرەت قىلغان.

- دادىسى ھەنەفىي مەزھىپىنىڭ رادىكال ئىخلاسمەنى ئىدى. بۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلغان ئىشلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ھەنەفىي مەزھىپى بويىچە ئىلىم ئىگەللىگەندىن كېيىن، ھەدىس ئىلمى ئۆگىنىشكە يۈزلىنىپ، ئۇنىڭدا يېتىشىپ چىققان ۋە ئۆزى ئۇنى ئۆگەتكەن ۋە سالاھىيىتى توشقان بارلىق كىشىلەرنىڭ بارلىق فىقھىي ۋە ئېتىقادىي مەسىلىلەردە بىۋاستە ھالدا قۇرئان ۋە سۈننەتكە قايتىش چاقىرىقىنى تارقاتقان. ئۇنىڭ «سلسلة الأحاديث الصحيحة» ، «سلسلة الأحاديث الضعيفة» ، «صحيح الجامع الصغير» ، «ضعيف الجامع الصغير» ۋە باشقا نۇرغۇن ئەسەرلىرى بار.

- شەيخ ناسىرۇددىن ئەلبانىنىڭ چاقىرغان يولغا چاقىرىدىغان ۋە ئۇنىڭ مېتودى بويىچە ماڭغان شاگىرتلىرى بار بولۇپ، ئۇلار:

1 ـ ئۇستاز مۇھەممەد ئىيد ئەلئابباسى: ئۇ شەيخنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن تالىپلىرى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە يۈرگەن كىشىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ھازىر دەمەشقتە ياشايدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن بىرى «بدعة التعصب المذهبي وملحقه» ناملىق كىتابىدۇر.

2 ـ شەيخ ئابدۇررەھمان ئابدۇلخالىق: مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ دەۋەت ۋە ئىرشاد ساھەسىدە نۇرغۇن ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى. ئۇ ھازىر كۇۋەيتتە بولۇپ، ئۇ يەردىكى ئالدىنقى قاتاردىكى دەۋەتچى ئالىملارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

3 ـ ئۇستاز خەيرۇددىن ۋائىلىي: ھازىر دەمەشقتە تۇرىدۇ. ئۇ يازغۇچى ۋە مول ھوسۇللۇق شائىر. ئۇنىڭ «المسجد في الإسلام» ، «معجزات المصطفى» ، «دليل الخيرات و سبيل

www.munber.org

الجنات» ، «ديوان الحق المبين» ، «ديوان عصر الإسلام» قاتارلىق ئەسەرلىرىدىن باشقا، يەنە باللارغا ئائىت شېئىرلار توپلاملىرى ۋە باشقا ئەسەرلىرىمۇ بار.

4 ـ شەيخ مۇقبىل ئىبنى هادي ئەلۋادئىي: يەمەنلىك هەدىسشۇناس، ئۇنىڭمۇ نۇرغۇن ئەسەرلىرى بولۇپ، شۆهرەت قازانغانلىرى: «الصحيح المسند مما ليس في الصحيحين» ، «الصحيح المسند من أسباب النزول» ، «الشفاعة» ۋە باشقىلار.

5 ـ زەهىير ئەششاۋىش: ئۇ «المكتب الإسلامي» ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورى. ئۇ ئۇستازىنىڭ كىتابلىرىنى نەشىر قىلدۇرۇش ۋە ئۇنى ئەرەب ئەللىرىدە تارقىتىش ساهەسىدە ناهايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

6 ـ بۇلاردىن باشقا سەلىم ئەلهىلالىي، ئەلى هەسەن ئابدۇلهەمىد، مۇهەممەد ئىبنى ئىسمائىل ئەلمەقدەم، ئەبۇ ئىسهاق ئەلهۇۋەينى ۋە باشقىلار ئوخشاش بۇ دەۋەتنى ئۆزلىرىنىڭ پرىنسىپى قىلغان ۋە ئۇنىڭغا چاقىرىپ كەلگەن بىر قاتار ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارمۇ بار.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار:

◈ ئۇلارنىڭ هازىرقى زاماندىكى كىشىلىرى دەۋەتلىرىنىڭ مۇددىئاسىنى ئالتە ئاساسىي نۇقتىغا خۇلاسىلەپ چىقتى. بۇ ئالتە نۇقتا تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1 ـ قۇرئان ۋە سەھىھ سۈننەتكە قايتىش ۋە ئۇنى سەلەپ سالىه (ئاللاه ئۇلاردىن رازى بولسۇن) لارنىڭ چۈشەنگەن مېتودى بويىچە چۈشىنىش.

2 ـ مۇسۇلمانلارغا ئۇلارنىڭ هەق دىنىنى تونۇتۇش ۋە ئۇلارنى دىنىنىڭ تەلىماتى ۋە ئەهكاملىرى بويىچە ئەمەل قىلىشقا، ئۇلارغا شەرەپ ۋە بەخت ئېلىپ كېلىدىغان، ئاللاه رازى بولىدىغانلىقى بىلەن كاپالەت بەرگەن بۇ دىنىنىڭ ئەدەب ۋە پەزىلەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى زىننەتلەشكە چاقىرىش.

3 ـ مۇسۇلمانلارنى هەر خىل تۈردىكى شېرىك، بىدئەت، زەهەرلىك پىكىرلەر ۋە ئىسلامنىڭ ئوبرازىنى خۇنۈكلەشتۈرىدىغان، مۇسۇلمانلارنى ئىلگىرلەتكۈزمەيدىغان مەۋزۇئ ۋە مۇنكەر هەدىسلەردىن ئاگاهلاندۇرۇش.

4 ـ ئىسلامنىڭ قائىدە ـ پرىنسىپلىرى دائىرىسىدە ئەركىن ئىسلامىي تەپەككۇرنى جانلاندۇرۇش.

5 ـ كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقلىگە ئورنىشىپ، ئۇلارنى ئىسلامنىڭ سۈزۈك بولاقلىرىدىن يىراقلاشتۇرىۋاتقان پىكىر قاتماللىقىنى ئېلىپ تاشلاش.

6 ـ ئىسلامچە هايات ئۇسلۇبىنى قايتىدىن جانلاندۇرۇش، ئىسلامىي جەمئىيەت بەرپا قىلىش ۋە زېمىندا ئاللاهنىڭ هۆكمىنى تەتبىقلاش.

www.munber.org

ئۇلار سۆزلىرىنى مۇنداق ئاخىرلاشتۇردۇ: بۇ بىزنىڭ چاقىرىقىمىز. بىز مۇسۇلمانلارنى ئىسلامنىڭ مەڭگۈلۈك رىسالىسىنى تارقىتىدىغان ۋە مۇسۇلمانلارنى ھەركەتلەندۈرىدىغان بۇ ئامانەتنى يەتكۈزۈشتە بىزگە ھەمكارلىششقا چاقىرىمىز.

◈ ئۇستاز مۇھەممەد ئىيد ئەلئابباسىي ئۆزىنىڭ «بدعة التعصب المذهبي» ناملىق كىتابىنىڭ ئىلاۋىسىدە ئۇلارنىڭ مەزھەپلەرگە بولغان كۆز قارىشىنى ۋە ئۇنىڭغا ئىجتىھاد ۋە تەقلىدتە ئەگىششنىڭ يوللۇقلۇق ئىكەنلىكىنى مۇنداق خۇلاسىلەيدۇ:

- ئىجتىھاد ئىسلام شەرىئەت مەنبەلىرىنىڭ مۇھىم بىر مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە ئۈزلۈكسىز دەۋاملىششىدىكى ئېھتىياجلارنىڭ بىرى. ھېچكىمنىڭ ئاللاھ ئېچىپ بەرگەن ئىشىكنى تاقىۋېلىشى ۋە ئاللاھنىڭ يولغا قويغان ئەمرىنى بىكار قىلىۋېتىش ھەققى يوق.

- سالاھىيىتى ۋە ھازىرلىقى بار كىشىلەر ئۈچۈن بۇ يول ئۇچۇق. ھەر دەۋر ۋە ھەر يەردە ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ئۇنىڭ دەلىللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇجتەھىدلارنىڭ بولۇشى ۋاجىب بولغاندەك، مۇسۇلمانلارنىڭمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ شارائىت ھازىرلاپ بېرىشىمۇ ۋاجىب.

- ئوقۇمىغان، بىلمىگەن ئادەمنىڭ تەقلىد قىلىشىنى ئىنكار قىلمايمىز. بەلكى ئۇنى، كېيىنچە پەيدا بولغان بىر بىدئەت بولغانلىقى ئۈچۈن مۇئەييەن مەزھەپكە ئېسىلىشنى مەقسەت قىلماسلىق شەرتى بىلەن تەقلىد قىلىشقا تەۋسىيە قىلىمىز. يەنە بىر شەرتى شۇكى، دىنى ۋە ئىلمىگە ئىشەنچ قىلغىلى بولىدىغان بىر كىشى ئارقىلىق قۇرئان ۋە سۈننەتكە خىلاپ ئىكەنلىكىنى بىلگەن ھەرقانداق مەسىلىدە تەقلىد قىلماسلىق.

- ئىجتىھاد بىلەن تەقلىد قىلىش باسقۇچلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەگىششتىن ئىبارەت بىر ئوتتۇراھال بىر باسقۇچ بار، ئۇ بولسىمۇ، چۈشىنىشتە مۇناسىپ ئىقتىدارى بار ھەر قانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ئۆلىمالارنىڭ سۆزلىرىگە ئۇنىڭدىكى شەرئىي دەلىللەرنى بىر قاتار كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئەگىششى زۆرۈر دەپ قارايمىز.

- ئەمما مەزھەپلەرگە كەلسەك، ئۇلارنى ئۈچ قىسىمغا ئايرىلىدۇ، دەپ قارايمىز:

بىرىنچىسى: ھەممە بىرلىككە كەلگەن مەسىلىلەر بولۇپ، بۇ ھەقتۇر. ئۇنى ئاساس دەپ قاراش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ۋاجىب.

ئىككىنچىسى: ئوتتۇرىدا تالاش ـ تارتىش بار مەسىلەر بولۇپ، بۇ يەردىكى تالاش ـ تارتىش قارىمۇ قارشىلىقتا ئەمەس، ھەر خىللىقتا بولسا، بۇلارنىڭ بىرىگە ئەمەل قىلىش جائىز. ھەممىسىگە ئەمەل قىلىش ئەڭ ياخشى.

ئۈچىنچىسى: قارىمۇ قارشىلىقلار بار مەسىلىلەر بولۇپ، ئوخشىمىغان قاراشلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمىسا، بارلىق مەزھەپلەردىكى توغرىنى، ھەقىقەتنى ئىزدەش ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دەلىلى ئەڭ كۈچلۈك بولغان بىرىنى قوبۇل قىلىش.

- ئوخشىمىغان ئەسىرلەردە فىقھىي مەزھەپلەرگە نۇرغۇنلىغان ئەيىبلەر ئارتىلىشۋالدى؛ بۇلارنىڭ مۇھىمى، قۇرئان ۋە سۈننەتكە قارشى نۇرغۇن

www.munber.org

يولسىزلىقلارغا ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئارىسىدىكى تورغۇنلۇقنىڭ يامرىشىغا ئېلىپ بارغان مۇتەئەسسىپلىكتىن ئىبارەت، دەپ قارايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز هازىرقى دەۋردىكى ئىختىلاپنىڭ مۇهىم سەۋەبلىرىدىن بىرى سانىلىدىغان هەدىسلەرنى ئۆگەنمەسلىك ۋە تەهقىق قىلماسلىق خاهىشىنى يوقاتقاندىن كېيىن، مەزهەپلەرنى ئەيىپ ۋە زىيانلىق ئامىللاردىن تازىلاش، ئاندىن كۆچلۈك پاكىت، ئورۇنلۇق دەلىللەرگە ئاساسەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى يېقىنلاشتۇرۇش ياكى مۇمكىن بولسا بىرلەشتۈرۈشكە چاقىرىمىز.

- هازىرقى شارائىتتا ئوقۇغۇچىلار، تەلەپ قىلىنىۋاتقان ۋەزىيەتكە هازىر تۇرۇشى ئۈچۈن، مۇتەئەسسىپلىكتىن خالىيلىق شەرتى ئاساسىدا تونۇلغان مەزهەپلەرنىڭ ئۇسۇلى بويىچە فىقهي ئۆگۈنۈپ تۇرسا بۇنىڭدا مەسىلە يوق، دەپ قارايمىز.

- فىقهشۇناسلارنى سۆيىمىز، ئۇلارنى قەدىرلەيمىز ۋە ئۇلارنى تۆۋەن كۆرگەن ياكى ئۇلارغا هۇجۇم قىلغان بارلىق كىشىلەردىن ئالاقىمىزنى ئۈزىمىز. بىز يولىمىزنى ئۇلارنىڭ بۇيرىغانلىرىنى ئىجرا قىلىش، دەپ ئېتىقاد قىلىمىز. چۈنكى ئۇلار «ئەگەر هەدىس سەهىه بولسا، ئۇ مېنىڭ مەزهىپىم» دېيىشكەن ئىدى. ئىمام مالىك: «مەن بىر ئىنسان، توغرىمۇ قىلىمەن، خاتامۇ قىلىمەن. پىكرىمگە قاراپ بېقىڭلار ـ دە، قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن كەلسە قوبۇل قىلىڭلار، ئۇ ئىككىسىگە توغرا كەلمەيدىغان هەرقانداق گەپنى چۆرىۋېتىڭلار.» دېگەن بولسا، شافئىي: «پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامدىن بىر هەدىس رىۋايەت قىلىنسا، ئۇنى مەن ئۇتتۇرىغا قويمىسام، مېنى قايسى زېمىن كۆتىرىدۇ، قايسى ئاسمان ماڭا سايىۋەن بولىدۇ: شۇنداق باش ئۈستىگە، شۇنداق باش ئۈستىگە» دېگەن ئىدى. ئىمام ئەهمەد ئەبۇ داۋۇدقا مۇنداق دېگەن: "مېنىمۇ، مالىكنىمۇ، شافئىينىمۇ، ئەۋزائىينىمۇ، سەۋرىينىمۇ تەقلىد قىلمىغىن، سەنمۇ ئۇلار ئالغان يەردىن ئال".

◈ بۇلارغا ئاساسەن، مۇسۇلمان كىشىنىڭ بىر مەزهەپكە ئۇنىڭ مەزهەپلىكىنى دەپلا ئەگەشمەسلىكى ياكى بىرەر ئالىمنىڭ شەخسىيىتىنى دەپلا دېگەن هەممە گېپىنى تەقلىد قىلماسلىقى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ. ئەمما، قۇرئان، سۈننەتكە قارشى كېلىپ قالغان جايلاردىمۇ ئۇنىڭغا مۇتەئەسسىپلىك قىلىپ تۇرىۋالماسلىق شەرتى ئاساسىدا ئەهلى سۈننەت مەزهەپلىرىنىڭ بىرىگە ئەگىشىش ۋە ئالىملاردىن بىرەرىنى تەقلىد قىلسا بولىدۇ. بۇ هالدا ئاللاھ خالىسا ئۇ گۇناهكار هېسابلانمايدۇ.

◈ ئەيىپلىنىدىغان خىلاپلىق، ئەقىدە ۋە هاۋايى ـ هەۋەسلەردىكىگە ئوخشاشلا، مەيلى دىن ياكى دۇنيا، ئەقىدە ۋەياكى فىقهىيدا بولسۇن كىشىلەرنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك بارلىق ئىشلىرىدا ئاللاهنىڭ هۆكمىنى بىلىش، ئاندىن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىدا ئىزچىل تۇرىۋېلىشتىن ئىبارەتتۇر. خىلاپلىق قىلىشتىن ئاگاهلاندۇرۇپ كەلگەن ئايەتلەر ئومۇمىي بولۇپ، ئۇنى چەكلەپ قويىدىغان شەكىل بىلەن كەلمىگەن.

◈ دەلىلى ئايدىڭ بولمىغان مەسىلىلەردە ئىجتىهاد قىلىش مۇباھ، ئەمما روشەن دەلىل بار مەسىلىلەردە ئىجتىهاد قىلىشقا بولمايدۇ، هەم جائىز ئەمەس.

كېڭىيىشى ۋە تارقالغان رايونلار:

www.munber.org

◈ دەلىلگە ئېسىلىپ مېڭىش مېتودىغا ئەگىشىش، مەزھەپلەر ۋە كىشىلەرگە قارىتا مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق توغرىسىدىكى چاقىرىق قەدىمى چاقىرىقتۇر. ئىسلام ئۆلىمالىرى ھەر زامان ئۇنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ، ئۇنىڭغا چاقىرىپ كەلگەن. پەقەت بىر چاغلارغا كەلگەندە، ئىسلام ئۈممىتى ئاجىزلىشىپ، ئىجتىھاد بابىنى تاقاش چاقىرىقى ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە دەلىلگە تايىنىش چاقىرىقى غېرىپلىق ئىچىدە قالدى. بىراق ئىسلام ئويغىنىش ھەرىكىتىنىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەن يېڭىدىن جانلاندى ۋە پۈتۈن ئىسلام ئالىمىگە تارقالدى. بولۇپمۇ نۇرغۇنلىغان ئىسلام ئۆلىمالىرى بىر قىسىم ئەرەبچە سۆزلەشمەيدىغان ئىسلام ئەللىرىدە مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىكى ۋە تەقلىدنىڭ ناچار تەسىرىنى كۆرگەندىن كېيىن تېخىمۇ جانلاندى. ھەتتا بەزىدە تەقلىدچىلىك ۋە مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىكى ئىسلامنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن ھەقىقەتنى ئىزدەۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ مەزھەپكە ئەگەشكۈچىلەر ياكى تەقلىد قىلغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپلارنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ئىكەنلىكى ھەتتا خىرىستىيان ۋە يەھۇدىي دىنلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپلىرىغا ئوخشىشىپ قالغىلى ئاز قالغانلىقىنى كۆرۈپ، باشقا ياقلارغا كېتىپ قېلىشىغا سەۋەب بولغان.

يۇقىرىقىلاردىن شۇ نەرسە ئايدىڭلىشىدۇكى، ئىجتىھاد بابىنى ئېچىش، مەزھەپ مۇتەئەسسىپلىكى قىلماسلىق چاقىرىقى تارىخى نوقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەقلىد ۋە مەزھەپچىلىكتىن بۇرۇن مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سالغان بولۇپ، دەسلەپكى ئۈچ ئەسىردە بۇ يۈنۈلۈش ھۆكۈمران ئورۇندا تۇراتتى، پەقەت كېيىنكى دەۋرلەرگە كەلگەندە، مەزھەپلەرگە چاقىرىش ۋە ئۇنىڭغا مۇتەئەسسىپلىك قىلىش باشلىنىپ كەتتى. بۇ ئاقىۋەتتە ئىجتىھاد بابىنى تاقاش قارىشى ۋە ئۆلىمالار ۋە ئارقىسىغا ئادەم ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىنى قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ ئالدىغا قويۇشلارغا ئېلىپ باردى. مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكى پارچىلاندى. بۇ ئەھۋال شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىيىيە ۋە باشقا ئۆلىمالارنى ئىجتىھاد بابىنى ئېچىش، سەھىھ بولغان دەلىللەرنى چىڭ تۇتۇش، بىر فىقھىي مەزھەپكە مۇتەئەسسىپلىك قىلىشنى يوق قىلىش قاتارلىقلارغا ۋە بىر كىشىنىڭ مۆئەييەن شەخس ياكى مۆئەييەن بىر مەزھەپنى بارلىق ئىشلاردا تەقلىد قىلىشى زۆرۈر ئەمەس، بەلكى دەلىلنى بىلىشتىن ئاجىز كەلسە، مەۋجۇد مەزھەپلەرنىڭ بىرىنى مەزھەپنىڭ قارشىسىدا دەلىل ئېنىقلانغان چاغدا يەنىلا ئۇ مەزھەپكە مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق شەرتى ئاساسىدا تەقلىد قىلسا بولىدۇ، دېگەنلەرگە چاقىرىق قىلىشقا ئېلىپ باردى. ئاللاھ تائالا مۆئەييەن بىر ئالىمدىنلا سوئال سوراشنى ئەمەس، بەلكى ئالىملاردىن سوئال سوراشقا بۇيرىغان. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «(ئى قۇرەيش جامائەسى!) بۇنى بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىلىرى (يەنى تەۋرات ۋە ئىنجىلنى بىلگۈچىلەر) دىن سوراڭلار» - نەھل سۈرىسى، 43-ئايەت.

- ئىجتىھادنىڭ بابى قىيامەتكىچە ئوچۇق. ئاللاھ تائالا ئېچىپ قويغان بۇ ئىشىكنى ھېچكىم تاقاش سالاھىيىتىگە ئىگە ئەمەس. تەييارلىقى ۋە سالاھىيىتى توشقان كىشىلەر ئۈچۈن ئۇ ھامان مەۋجۇد. تەقلىد بىلەن ئىجتىھادنىڭ ئوتتۇرىسىدا

www.munber.org

ئەگىشىش باسقۇچى بولۇپ، چۈشىنىشتە مۇناسىپ ئىقتىدار بار ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ھەرقانداق بىر سۆزگە ئەگىشىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ دەلىلىنى بىلىشى لازىم.

- بۇ قاراشنىڭ ساھىبلىرى مۆجتەھىد ئىماملاردىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ ۋە بىرىنى يەنە بىرىدىن يۇقىرى كۆرمىگەن ھالدا ئۇلارنىڭ چىقارغان كۆچلىرىنى قەدىرلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتنىڭ ئالدىدا باب - باراۋەر. سۆزلىگۈچىسىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، دەلىلى كۈچلۈك، پاكىتى چەك باسىدىغان بارلىق قاراشلارنى قوبۇل قىلىشنى ۋاجىب، دەپ قارايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن دەلىلىنى بىلمەي تۇرۇپ ئەگەشمەسلىككە بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «سۆزگە قۇلاق سېلىپ ئۇنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا ئەگىشىدىغانلارغا (يەنى تەقۋادار بەندىلىرىمگە) خۇش خەۋەر بەرگىن» - زۇمەر سۈرىسى، 17،18 - ئايەتلەر.

ظةترا صلعق مةلذمات ظىحىن صايدعلنعش مةنبةلعر ع:

- ئىبنى ھەزم: الإحكام في أصول الأحكام

- تويلىغۇچى ئابدۇرراھمان ئىبنى قاسىم: مجموع فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية، - 10،11، 19، 20، 21، 22، 24، 28، 30، 33 ۋە 35 - بەشىنچى جىلد.

- مۇھەممەد شاكىر ئەششەرىف: الدرة البهية في التقليد والمذهبية من كلام شيخ الإسلام ابن تيمية

- ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىييە: إعلام الموقعين عن رب العالمين

- ئىبنى ئابدۇلبىر: جامع بيان العلم وفضله

- ئەششاتىبىي: الموافقات في أصول الفقه

- ئەششاتىبىي: الاعتصام

- ئەششەۋكانى: إرشاد الفحول في تحقيق الحق من علم الأصول

- مۇھەممەد سۇلتان ئەلمەئسۇمىي ئەلخوجەندى ئەلمەككىي: هل المسلم ملزم باتباع مذهب معين من المذاهب الأربعة

- سالىھ ئەلفۇلانىي: إيقاظ همم أولى الأبصار

- سەييىد ئەسسابىق: فقه السنة (المقدمة)

- مۇھەممەد ناسىرۇددىن ئەلئەلبانىي: صفة صلاة النبي كأنك تراه

www.munber.org

- **مۇھەممەد ناسىرۇددىن ئەلئەلبانىي:** تسديد الإصابة لمن زعم نصرة الخلفاء الراشدين والصحابة

- **ئابدۇلكەرىيم زەيدان:** الوجيز في أصول الفقه

- **مۇھەممەد ئەلئەمىين ئەششەنقىيتى:** القول السديد في بطلان التقليد

- **ئەھمەد ئىبنى ئابدۇرراززاق ئەددۇۋەيش، ئابدۇللاھ ئىبنى قەئۇد، ئابدۇللاھ ئىبنى غەديان، ئابدۇرراززاق ئەفىيفي ۋە ئابدۇلئەزىز ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى باز قاتارلىقلارنىڭ پەتىۋالىرى:** فتوى اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء، **5 - جىلد**

- **ئابدۇرراھمان ئابدۇلخالىق:** الأصول العلمية للدعوة السلفية

- **مۇھەممەد ئىيد ئەلئەبباسى:** المذهبية التعصبية هي البدعة أو بدعة التعصب المذهبي

- **مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئەششەيبانىي:** حياة الألباني وآثاره

- **يۈسۈف ئەلقەرداۋىي:** الإجتهاد في الشريعة الإسلامية

- **مۇھەممەد ئەبۇ زوھرە:** ابن حزم- حياته وعصره – آراءه وفقهه

www.munber.org